

İran'a ABD Yaptırımlarında Yeni Dönem ve Olası Sonuçları

Trump yönetimi, 8 Mayıs 2018'de, BM Güvenlik Konseyi'nin diğer 4 daimi üyesi (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere) ve Almanya ile birlikte (P5+1) imzaladıkları "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"ndan çekildiğini açıkladı. Ve ardından, İran'a ve İran ile ticaret yapacak ülkelere yönelik iki aşamalı ambargo planını devreye koydu. İlk aşamada, Türkiye dahil 8 ülkeye "bir süre daha alımlara devam edebilmeleri için muafiyet

tanınacağını” açıklayan yönetim, Mayıs 2019 başından itibaren bu muafiyetleri kaldırdığını duyurdu. ABD’nin bu tek yanlı, hukuki dayanaktan yoksun yaptırım kararının ve baskısının kabul edilemezliği bir yana; bu yaptırımların, “reel-politik” açısından, gerek İran üzerinde, gerek küresel ölçekte ve özellikle de Türkiye için olumsuz etkilerinin yansımakta olduğu da bir diğer gerçekliktir. Bir yandan “ABD’nin tek taraflı karar ve baskılarına uymak zorunda değiliz” açıklamaları

Trump yönetiminin bir diğer hedefi, görece daha maliyetli üretilen ABD “shale” petrolünün piyasadaki payını artırmak...

yapılsa da, İran’dan ham petrol ithal eden ülkelerin tümünde bir “boyun eğme” gözleniyor.

İran’ın Küresel Petrol Piyasası’ndaki Yeri-Temel Veriler

2018 yılında, dünyada günlük yaklaşık 100,7 milyon varil petrol üretilirken, gene yaklaşık aynı miktarda petrol tüketildi.¹ ABD ambargosu öncesinde İran, 2017’de

günde ortalama 4,98 milyon varil petrol üretirken, iç tüketimi günde ortalama 1,8 milyon varil olarak gerçekleşti.² Dolayısı ile İran, ürettiği ham petrolün yaklaşık 3,2 milyon varilini ihraç etme kapasitesine sahipti. Trump yönetiminin “İran petrol ihracatının sıfırlanması” hedefinin gerçekleşmesi, piyasaların mevcut dengeleri açısından; günde 3,2 milyon varillik bir arz miktarının ikamesini gerektiriyor. Trump, bunun Suudi Arabistan ve BAE tarafından karşılanacağını öne sürüyor. Ancak bir diğer önemli hedef, görece daha maliyetli üretilebilen

ABD “shale” petrolünün piyasadaki payını artırmak...

Uluslararası Enerji Ajansı’nın tanımına göre, en çok 30 gün içinde piyasaya arz edilebilen ve petrol miktarının en az 3 ay süre

ile sürdürülebilmesi durumunda, bu yedek arz miktarı “yedek kapasite” (Spare capacity) olarak kabul ediliyor.

Halen OPEC yedek üretim kapasitesinin (tamamı S. Arabistan’da) günlük 2 milyon varile yakın olduğu biliniyor. Bu miktar, gerektiğinde arzı artırarak fiyatların düşürülmesi için oldukça yetersiz kalıyor. Örneğin, 2003-2008 döneminde 2,5 milyon varilin altındaki söz konusu kapasite, WTI ham petrol fiyatları-

nın ciddi artışı karşısında çok sınırlı kalmıştı. Dünya ham petrol tüketiminin günlük 100 milyon varil aştığı günümüzde, 2 -2,5 milyon varillik yedek kapasite, İran petrol ih-

racatının “sıfırlanması” durumunda, daha da yetersiz kalacaktır.

OPEC Nisan 2019 raporuna göre, İran petrol üretimi Mart 2019’da (bir önceki aya göre 28 bin varil/gün azalarak) 2,7 milyon varil/gün civarında gerçekleşti. Bu miktar bir önceki yılın Mart ayına göre 1,1 milyon varil daha az.

İran petrolünün S. Arabistan ve BAE tarafından birebir karşılanması, iki temel nedenle pek mümkün görünmüyor. Birincisi, her rafineri, her tip petrollerle uygun olmadığından, özellikleri birbirine yakın ham petrollerde bile bir maliyet farkı ve ek işlemlerin gerekecek olması, önemli bir sorun. Bir diğer neden, S. Arabistan dahil hiçbir ülkenin kısa sürede günde 3,2 milyon varillik bir eksilmeyi karşılamasının mümkün görünmemesi. Ayrıca, S. Arabistan’ın her sahasında üretilen petrolün, İran petrolünün uygun olduğu tüm rafineriler tarafından kullanılması da mümkün olamayabileceğinden, İran ham petrol ihracatının “sıfırlanması”

durumunda, gerek fiziki ve gerekse ekonomik sorunların yaşanması kaçınılmaz. Bu arz daralmasına, petrol ihracatçısı Venezuela’daki politik karışıklıklar nedeniyle azalan petrol ihracatı da eklenince, oluşan arz-talep dengesizliğinin, petrol fiyatlarını yukarı yönde zorlamasını beklemek doğal olacaktır. Bugüne kadar bu arz daralması, kısmen Libya, Nijerya ve Irak’ın artan üretimleri ile karşılanabildi.³

2017 yılında 54 dolar/varil civarında seyreden Brent tipi ham petrol, 2018’de ortalama 71,4 dolar/varil seviyesine yükseldi ve halen bu seviyede devam ediyor. Fiyatların daha da yükselmesini önleyen nedenlerden biri, talep tarafındaki daralma olarak açıklanabilir. Ancak petrolün sadece bir yakıt olmadığı ve yüzlerce sanayi ürününün ham maddesi olduğu anımsanırsa, artan fiyatların; başta Çin, Hindistan gibi büyük miktarda petrol ithal eden ülkelerin ekonomilerine iyi gelmeyeceği açık... Aynı sorun, tükettiği petrolün % 94’ünü ithalata karşılayan ülkemiz için de geçerli.

ABD Yaptırımlarına Uyuluyor mu?

Son aylarda, İran petrol üretim ve ihracatında ciddi miktarda azalma olduğu gözlemleniyor. Farklı kaynaklarda farklı rakamlar olmakla birlikte, İran'ın günlük petrol ihracatının, Şubat 2019'da 1,1-1,3 milyon varil civarında olduğu rapor ediliyor. Mart ayında ise bu miktarın 1 milyon varil/gün seviyesinin altında olduğu tahmin ediliyor. Ancak bu rakamların ne derece sağlıklı olduğu tartışılır, zira önemli sayıda büyük tankerin, petrol yüküyle açılıp, izlenmemek için radyo sinyallerini kapayarak "izlerini kaybettirdikleri" ve açıkta yüzer depo olarak kullanıldıkları yönünde değerlendirmeler de var.

ABD tarafından "6 aylık süre için muafiyet tanınan ülkeler"den bazıları (Japonya, Yunanistan, Tayland gibi), İran'dan petrol alımlarını durdurdular. Türkiye ise, söylemde ABD yaptırımlarına uymayacağı yönündeki açıklamalarına karşın, 2017'ye kıyasla, alımlarını ciddi oranda azalttı ve örneğin Kasım 2018'de İran'dan alım yapmadı.

Çin, ABD'nin tek taraflı yaptırımlarına uymayacağını açıkladıysa da geçen yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında, Kasım 2018-Ocak 2019 arasında, İran'dan alımlarını ciddi oranda azaltmış görünüyor. Ocak 2019'da Çin, İran'dan günde 190 bin varil ham petrol ithal etti. Oysa Aralık 2018'de günlük ortalama ithalatı 409 bin varil seviyesin-

deydi. ABD, yaptırımlarda istisnaların uzatılmayacağını (Mayıs 2019 başından itibaren) açıklamadan önce bile, Güney Kore de benzer biçimde, İran'dan ithalatında ciddi azaltmaya gitti. Bir diğer büyük petrol ithalatçısı olan Hindistan'ın, İran'dan Nisan 2019'da yaptığı ithalat miktarı, Nisan 2018'e kıyasla % 57, Mart 2019'a göre % 31,5 oranında azaldı.⁴

Karşılıklı tehditler

ABD'nin 8 ülkeye yönelik yaptırım istisnasını Mayıs 2019'dan itibaren kaldırdığını açıklayınca, "Tahran hükümeti; Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, Çin ve Rusya Büyükelçiliklerine, nükleer faaliyetlere tekrar başlayacağını (ve 60 gün içinde, uranyum zenginleştirme oranı üzerindeki sınırlamayı kaldıracağını)⁵ duyurduğunu; ancak anlaşmanın iptali için henüz erken olduğunu açıkladı."⁶ İran Devrim Muhafızları Ordusu Deniz Kuvvetleri Komutanı Ali Rıza Tengsiri ise "İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kullanımı kısıtlanırsa boğazı geçişlere kapatırız. İran'ın kara sularını her türlü tehdide karşı savunacağız." açıklamasında bulundu.

"ABD-İran gerilimi artarken, Washington Orta Doğu'ya Patriot füze savunma sistemi bataryası ve USS Arlington savaş gemisini gönderceğini açıkladı."⁷ ABD bu hamleyi, 2 destroyer (USS Gonzales, USS McFaul) ve ilave B52 bombardıman uçakları yollayarak bir adım ileri götürdü. New York Times,

Trump'ın "şahin" ulusal güvenlik danışmanı John Bolton'un, İran'ın Basra Körfezi'nde ABD çıkarlarına yönelik bir saldırı olasılığına karşın, 120,000 ABD askerini Körfez'e yerleştirmek üzere yeni bir savaş planı hazırladığını bildirdi.⁸ Bu noktada da "İran Hürmüz Boğazı'nı kapatır mı?" sorusu gündeme geldi.

İran Hürmüz Boğazı'nı Kapatır mı?

İran ekonomisi, sadece petrol ticareti nedeniyle değil, diğer ithal ve ihraç malları ticareti nedeniyle de Hürmüz Boğazı'na yaşamsal biçimde bağımlı. Doları ile Boğaz'ın kapatılması, bir yönüyle dünya petrol ticaretini olumsuz etkilemekle kalmayacak; İran ekonomisini ciddi sıkıntıya sokacak bir etki de yaratacaktır. Bu nedenle de söz konusu hamle, ancak İran'a doğrudan bir askeri müdahaleye kalkışılması halinde yüksek olasılık taşır. ABD'nin de bu hamleye yönelmesi akılcı olmadığı gibi, kolay göze alınabilecek bir hamle değildir. Ancak, böylesi bir "felaket senaryosunun" gerçekleşmesi, Hürmüz Boğazı'ndan günde 18,5 milyon varillik (dünya deniz yolu ile petrol ticaretinin yaklaşık %30'u; dünya petrol ticaretinin % 20'si)⁹ bir petrol

akışının ve ciddi miktarlardaki sıvılaştırılmış gaz ihracatının (dünya LNG ticaretinin %30'undan fazlası) kesilmesi demektir ve küresel ölçekte bir ekonomik kriz yaratması kaçınılmazdır. İran, Hürmüz Boğazı'nı kapatmaktansa, bir yandan bu tehdidi "Demokles'in kılıcı" olarak kullanmayı sürdürerek müzakere pozisyonu sağlamayı, diğer yandan ise başta Suudi Arabistan ve kendine hasım/ABD'ye yakın gördüğü ülkelerin tankerlerine yönelik engelleme ve sabotajlara yönelme yolunu seçebilecektir. Nitekim uluslararası medyada yer alan haberlere göre, Mayıs 2019 başlarında; 2 Suudi Arabistan, bir BAE ve bir Norveç bandralı tanker, Hürmüz Boğazı'nda "bilinmeyen bir

cismin çarpması" sonucunda hasar gördü.¹⁰ S. Arabistan, doğu eyaletlerinden petrol taşıyan bir boru hattına da sabotaj yapıldığını duyurdu.

Türkiye'ye Nasıl Etki Eder?

Türkiye, 2017 yılında, ithal ettiği ham petrolün¹¹ (25,8 milyon ton) yaklaşık % 27'sini (11,5 milyon ton) İran'dan temin etmiştir. Bu oranın yüksek olmasının temel nedenleri; İran'ın Pazar payını arttırabilmek için daha uygun koşullarda petrol satmasıdır. Ayrıca İran'dan alınan

İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatması küresel ölçekte bir ekonomik kriz yaratır.

petrolün özellikleri, ülkemiz rafinerileri için uygundur. Her tür petrol, her rafineride işlenmeye uygun değildir. Son dönemde, ABD baskısı ile azaltılan İran petrolü ithalatı, başta Irak ve Rusya Federasyonu olmak üzere, diğer tedarikçilerden alınmaktadır. Bunun da işletme ve ulaştırma gibi kalemlerde, maliyet artışına neden olması kaçınılmazdır.

Bunun da ötesinde, İran'dan petrol ihracatının azalmasının daha önemli ve olumsuz etkileri de söz konusudur. Küresel ham petrol talep artış oranları önceki tahminlerin altında seyrediyor olsa da, son tahlilde, petrol fiyatlarının artması yönünde etki yapacaktır. 2017'de Brent tipi ham petrolün varili 54 dolar seviyesindeyken, 2018 ortalaması (ve bugün) 71,4 dolar/varil olmuştur. Tükettiği petrolün % 94'ünü, doğal gazın % 99'unu ithal eden Türkiye için, bu durum ciddi risk potansiyeli taşımaktadır. Doğal gaz alım fiyatları da bazı petrol ürünlerine endeksli olduğu için, petrol fiyatı arttıkça, doğal gaz fiyatımız da artmaktadır. Bu olumsuz tabloya, petrol ve gaz alımlarında baz olarak kullanılan ABD dolarının TL karşısında sürekli artan değeri de eklendiğinde, ABD'nin yarattığı bu krizin, Türkiye için çok boyutlu risk ve tehditler yarattığı son derece açıktır.

ABD ile ilişkilerimizin, başta Suriye olmak üzere, Orta Doğu politikalarımızdaki çatışan konumu, bu riskleri daha da derinleştirmekte-

dir. Enerjide yüksek oranda bağımlı olduğumuz Rusya ile de çıkarlarımızın çatışmadığını söylemek, fazla iyimserlik olacaktır. Gerek dış politikada ve gerekse enerji politikalarımızda, bir an önce köklü değişikliklere gidilmesi ve dışa bağımlılığın kademeli olarak azaltılması gerektiği açıktır. Enerjideki ithalat bağımlılığımız, 1990'da % 52 iken, bugün % 76 olmuştur. Bu durum sürdürülebilir değildir. Oysa tükettiğimiz elektriğin 3 katını üretebilecek yerli kaynak potansiyelimiz atıl beklerken, mevcut santrallerimiz de büyük oranda kapasite altında çalışmaktadırlar. Bir an önce, talep tarafı yönetimini, ulusal çıkar ve kamu yararını temel alan, yenilenebilir kaynaklara daha fazla ağırlık veren, enerjinin çok daha verimli kullanıldığı bir enerji politikasına yönelmemiz gerekmektedir. •

necdetpamirbd@gmail.com

- 1- ABD Enerji Bakanlığı Kısa Dönem Petrol Görünümü Raporu, 7 Mayıs 2019; https://www.eia.gov/outlooks/steo/report/global_oil.php
- 2- BP Statistical Review of World Energy, June 2018
- 3- Oil Market Report: 15 May 2019, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)
- 4- "Oil imports from Iran down 57% y/y in April: Trade"; Reuters, May 07, 2019
- 5- <https://www.theguardian.com/us-news/2019/may/22/us-troop-increase-pentagon-middle-east-iran>
- 6- "Son dakika... İran, nükleer faaliyetlere başlayacağını duyurdu!"; 8 Mayıs 2019, Haberturk.com
- 7- "ABD-İran gerilimi: ABD Orta Doğu'ya Patriot füze savunma bataryası ve savaş gemisi gönderiyor"; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48218822>, 11 Mayıs 2019
- 8- <https://www.thetimes.co.uk/article/us-could-stumble-into-a-war-with-iran-allies-tell-mike-pompeo-hz0r0ftrw>
- 9- ABD Enerji Bakanlığı; https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/iran/background.htm
- 10- "Claim of Attacks on 4 Oil Vessels Raises Tensions in Middle East"; New York Times, 13 Mayıs 2019
- 11- Ham petrolün yanı sıra petrol ürünleri ithalatı da yapıldığından, bu ayrım belirtilmektedir